

Шхьомч чыыгым икъяухъумэн

Ары зыфэгъэхыгъагъэр АР-м и Къэралыгъо Совет – Хасэм и Тхьаматэу Владимир Нарожнэмрэ ащ игуадзэу Цэй Эдуардрэ зэхэсыгъоу зэхэщэгъагъэр. Мы лъэныкъом фэгъэзэгъэ министерствэхэмрэ къулыкхуэхэмрэ ялыкхэхэр, шлэныгъэлэжхэр ащ хэлэжыгъэх.

Лофтхьабзэр шьолъыр Парламентым зеклономкӀэ, экологиэмкӀэ ыкӀи чылопсым игъэфедэнкӀэ и Комитет ипашэу Евгений Саловым къызэлуиыхыгъ. Ащ къызэрилуагъэмкӀэ, шхьомч чыыгъу («конский каштан» зыфалохэрэр) Мыекъуапэ иурамхэм атетхэм «минирующая» зыцӀэ хьунэ лъэпкъыр къахэхьагъ. Специалистхэр чыыгъэм къарыклоштым зэригъэгумэкӀыхэрэр депутатым къыхигъэщыгъ. ПкӀашьэм хьунэр зытетӀысхьэкӀэ, псэу кӀэтыр къыклешъушъ, егъэфыкӀо, ащ ыпкӀэ къыкӀэу чыыгъыр махэ мэхъушъ, охътэ кӀэкӀым уз къыхэхьэ.

Мы хьацӀэ-плӀцӀэ лъэпкъым псынӀкӀэу зеушъомбгъу, илӀэс къэс чыыгъэм ате-сыр нахьыбэ мэхъу, лъэшэу иягъэ арегъэкӀы. Зэхэсыгъом къызэрэщыхагъэ-

щыгъэмкӀэ, Адыгеим изакъоп гумэкӀы-гъор зэрылӀыр, Урысыем ишъолъыр 24-мэ а хьунэ лъэпкъыр ащагъэунэфыгъ.

Ащ узэрэпэшлуклон плӀэкӀышт шы-кӀэхэм специалистхэр къатегушылагъэх. Шлэныгъэлэжхэр Алексей Бибинымрэ Евгений Грабенкэмрэ Калининградскэ хэкум щагъэфедатгъу, зылуагъэ къэкӀуагъэм аналэ тырарагъэдзатгъ. Зигугъу къашыгъэр хьацӀэ-плӀцӀэу е хьамплы-рашъоу зыгъэ къэзыгъаглохэрэр чыыгъым къырымгыгъэклолэнхэу «феромон» зы-фалорэ биологическэ веществохэр чыыгъ-хэм апылӀэгъэнхэр ары. ЯтӀонэрэу зигугъу къашыгъэр чыыгъым «исосудистэ системэ» мастэкӀэ уц хэбгъэхьоныр ары.

Джащ фэдэу пкӀашьэхэр къызпытэ-

АР-м и Парламент

къужьхэкӀэ, игъом ахэр лупшыгъу бгъэ-стыхэмэ ишлогъэшхо къаглоу къалуагъ. Ахэм захэзыгъэбылӀыхьэгъэ хьунэр машом дэклодышт. Анахь шхьалэу къы-хагъэщыгъэр мы шыкӀэхэм цыфым, псэушъхьэхэм, бжъэхэм е нэмыкӀэу шылагъэ къэзытырэ хьацӀэ-плӀцӀэхэм ягъэ зыпари зэрарамыгъэкӀырэр ары. ИкӀэухым, псэури къызэфыхьысыжъэ,

хьунэм пэшлуклорэ шыкӀэхэр зыщаушэ-тыштхэ чыплӀэ агъэнэфагъ. Шхьомчым иккызэтэгъэнэн къэлэ паркым къышы-рагъэжъэнкӀэ энэгъуагъо. Владимир Нарожнэм тишъолъыр иохабзэ къыдалы-тэзэ, охътабэ тырамыгъашлэу хьацӀэ-плӀ-цӀэр зэрагъэклодышт программэр агъэ-хьазырыныр шокӀ зимылэ лофэу зэрэ-щытым къыкӀигъэтхыгъ.

Лъэпкъ проектхэр

Шалъэхэм адиштэу

Ильинэ Астан

Адыгеим проектхэр илӀэс пчӀагъэ хьуэгъу шыпхырашъ. Мыщ дэжым къыщыхьэгъэщыгъэн фаер ащ къыдыхьалытагъэхэм ягъэцӀэкӀэнкӀэ республикэр шьолъыр анахь чанхэм зэрашъыр ары. АР-м псэолӀэшынмкӀэ,

транспортмкӀэ, псэулӀэ-комму-нальнэ ыкӀи гъогу хьызмэтым-кӀэ и Министерствэ къызэриты-гъэмкӀэ, 2019-рэ илӀэсэу республикэм ар зыщырахыжъа-гъэм къышыублагъэу 2023-м ыкӀэм нэс пштэмэ, фэтэрыбэу

Цыфхэм зыщагъэпсэфышт ыкӀи яуахътэ зыщагъэклошт чыплӀэ зэтэгъэпсыхьагъэхэр шыгъэнхэр ары «Лэрыфэгъу къэлэ щылаклэ гъэпсыгъэныр» зыфилорэ федеральнэ проектым пшъэрыл шхьалэу илэр. УФ-м и Президентэу Владимир Путиныр кӀэцакло зыфэхьугъэ лъэпкъ проектхэм ащыцӀэу «ПсэулӀэр ыкӀи къэлэ щылаклэр» зыфилорэм ипхырышын пае ар аштагъ.

зэхэт унэхэм ячагу 216-рэ агъэклэжыгъ, общественнэ чыплӀэ 106-рэ зэтырагъэпсы-хьагъ е кӀэу ашыгъ. ПсэуэмкӀи сомэ миллиарди 2,5-м ехъу ахэм апӀухьагъ.

БлэкӀыгъэ 2023-м изакъоу пштэмэ, мы лъэпкъ проектым къыдыхьалытагъэу общественнэ чыплӀэ 11 ыкӀи фэтэрыбэу зэхэт унэхэм ячагъу 31-рэ агъэ-клэжыгъ. Ащ зэкӀэмкӀи сомэ миллион 359,3-рэ тефагъ.

Джы мы къыхьэгъэ 2024-м общественнэ чыплӀэ 8 ыкӀи чагу 32-рэ республикэм щагъэ-клэжыныу агъэнэфагъ. АР-м псэолӀэшынмкӀэ, транспор-тымкӀэ, псэулӀэ-коммунальнэ ыкӀи гъогу хьызмэтымкӀэ и Министерствэ къызэритыгъэм-кӀэ, Мыекъуапэ къыщыхыгъэ-гъэ чагу 21-р зэтырагъэ-псыхьажыгъах. Ахэм ялӀэс-рыкло ыкӀи автомобиль гъо-гухэр агъэцӀэкӀэжыгъэх, тӀысы-

плӀэхэр, хэкӀитэкъуплӀэхэр кӀэу ащагъэуцугъэх, чыыгъу адэтхэм апыупкӀыхьагъэх, гъэпсэфыплӀэ чыплӀэхэр, автотранспорт уцуплӀэхэр агъэпсыгъэх, кӀэлэ-цыкӀу джэгуплӀэхэр ащагъэ-цӀэкӀэжыгъэх, шагухэр чэщырэ къэнэфынхэу ашыгъ. Къэлэ администрацием къызэритыгъэм-кӀэ, сомэ миллиони 94,4-рэ лофшлӀэхэм апӀухьагъ, палъэ-хэм адиштэу зэкӀэри ашыгъ.

ХЪУТ Нэфсэт.

Гъогум ишӀын фежыагъэх

«Шынэгъончъэ ыкӀи шӀпхъэшлӀхэм адиштэрэ автомобиль гъогухэр» зыфилорэ лъэпкъ проектым къыдыхьалытагъэу мыгъэ республикэм щагъэцӀэкӀэжыныу агъэнэфагъэхэм Коцхьэблэ районым игъогу лахьэу нахь класэу ахагъэхьожьыгъэм игъэцӀэкӀэжыныр фежыагъэх. ШышӀхьэу мазэм ыкӀэм нэс аухынэу ары гъогушлӀхэм гъухьэу ялэр.

Километрих фэдиз хьурэ лахьыр Мыекъуапэ икӀэу къалэу Карачаевскэ клорэ гъогум щыц. Ащ ия 79-рэ километрэу Коцхьэблэ районым игъунапкӀэхэм адэжъ щылэр «Адыгеяавтодо-рым» аригъэгъэцӀэкӀэжыныу агъэнэфагъэ чыплӀэхэм яя 18-рэ хьугъэ.

ИлӀэс планым зызэрэрагъэу-шъомбгъугъэ ахьщэр шьолъыр бюджетым къыхэкӀыгъ. Элек-троннэ шыкӀэм тетэу зэнэкъо-къур зэхэцагъ, Коцхьэблэ районым игъогушлӀ хьызмэтшлӀ-

плӀэ зэзэгъыныгъэм дыкӀэтхагъэх. ПсэуэмкӀи сомэ миллиони 150-рэ лофшлӀэхэм атефэшт.

«Адыгеяавтодорым» къызэрэ-щалуагъэмкӀэ, гъогум изытет ауплӀэкӀуи, цыфхэм ялӀэу къыдалытэзэ, а лахьыр агъэ-клэжышӀхэм ахагъэхьагъ.

Непэ шьолъыр гъогу REPUB-ликэм илӀэм ипроцент 63,5-р шапхъэхэм адештэ, мыр загъэ-цӀэкӀэжыкӀэ, а пчӀагъэм джыри хэхьощт. Арэу щытми, пчӀагъэ-хэр арӀп анахь шхьалэр. Къоджэ гъогухэм язытет нахьышлӀ

шыгъэныр лъэпкъ проектым пшъэрыл шхьалэу илӀэхэм ащыц.

Мыекъуапэ икӀэу Карачаев-скэ клорэ гъогум станицэу Джаджэр, поселкэу Псыбэ ыкӀи станицэу Зеленчукскэр зӀепчых. Арышъ, ар мэкъумэщ хьызмэт-шлӀэ зилӀэхэми, республикэм ирайонищмэ арысхэми, гъунэгъу шьолъырым щыпсэухэрэми зэдагъэфедэ. Анахь къутэгъэ чыплӀэхэр игъом гъэцӀэкӀэжы-гъэнхэр пшъэрыл шхьалэу республикэ пащэхэм гъогушлӀхэм къафагъэуцухэрэм ащыц.

Адыгеяавтодор

Гъогу лахьэу зыфежыагъэхэм асфальтэу телъыр тырахышт, иутыгъу илӀэхэр агъэсэиштх, нэужым зэщиз ашынышъ, кӀэу

тыралъхьажышт. Джащ фэдэу гъогу гъунэхэр агъэпытэштх, тамыгъэхэр тырагъэуцощтых е зыщыцӀагъэм щагъэтхыштх.

Адыгэ автоном хэкур зызэхащагъэм ехъулэу

Тиегъэш Iэрэ жъуагъох

Хъахуратэ Шыханчэрий

Черкес (Адыгэ) автоном хэкур Адыгэ автоном хэку зашыжыгъэр нелэ ильэс 96-рэ хъугъэ. Нахь игъэлотыгъэу сэ сыкыизтегушылэмэ сшюигъор общественнэ-политическэ лофшлэшхохэу, Адыгэ автоном хэкум изэхэщэн-гъэпсын чанэу дэлэжыгъэхэу Хъахуратэ Шыханчэрийэр Сихъу Сэфэрбийр.

Адыгэ лъэпкъым щылэклалэ илэ хъу-нымклэ зышхъамысыжъэу лэжыгъэ Хъахуратэ Шыханчэрийе. Ар мэлылфэгъум и 28-м, 1883-рэ ильэсым къуаджэу Хъахутику кышчыгъу. Шыханчэрийе яти, яни лэжэклошхоу щытыгъэх, ежыри ицлыклогъом щегъэжыгъэу лофшлэн хылыр зыфэдэр дэгъоу ышлэщтыгъэ. 1899-рэ ильэсым Пэнэхэс дэтэу зы класс нахь мыхурэ еджаплэр къеухыш, 1905-рэ ильэсым апэрэу адыгэмкклэ фелдшер сэнэхат егыты. Ащ нэужым Екатеринодар къэлэ управэм, сымэджэщым ыкли хызмэтышл еджаплэм ащэлажъэ.

Хъахуратэ Шыханчэрийе революционнэ лофшлэныр жы дэдэу ригъэжыгъэ. Лэжэклохэм зэхэщэгъэ кружокхэм чанэу ахэлажэщтыгъэ ыкли ащ кыхэкклэу 1908-рэ ильэсым аубыти, Пшызэ хэкум рагъэклыгъ. Ащ нэужым Осетием щылагъ, етланэ Новороссийскэ зыгъаи революционнэ лофым зиригъэушъомбгъу.

1917-рэ ильэсым Февраль революцием ыуж Хъахуратэ Екатеринодар макло ыкли хабзэр Советхэм аратыным фэшл чанэу мэлэжъэ. Пшызэ шьолъыр Совет хабзэр зыгъагъэпсыгъэм щегъэжыгъэу щылэклалэм илофтхэбзэхэм псэемыблэжъэу ахэлажъэ. Граждан заор кызыжъэм Деникиным пэуцужыгъэ дзэм Шыханчэрийе хэтыгъ. 1920-рэ ильэсым Хъахуратэ ежы ишоигъоныгъэклэ Буденнэм идзэ хэхагъ.

Коммунистическэ партием и Пшызэ шьолъыр икомитет иунашъоклэ Хъахуратэ Новороссийскэ кырашъжыи исполкомым щылэжъэнэу агъэнэфагъ. 1921-рэ ильэсым бэдзэогъум и 20-м Шыханчэрийе Горскэ исполкомым итхаматэу агъэнэфагъ. А уахътэм щегъэжыгъэу Хъахуратэ лъэпкъ лофхэм нахь афэгъазагъэу хъугъэ ыкли Пшызэ шьолъырымрэ хылушъом щыпсэурэ адыгэхэм хэушхъафыкыгъэ автономие ялэным дэлажъэ.

Шыпкъэу площтмэ, хэку автономием игъэпсын кыныгъо зэфэшхъафэу кыпыкыштыгъэр бэдэд. Ахэр зэкклэ зэпачыгъэ Хъахуратэ Шыханчэрийерэ Сихъу Сэфэрбийр. Хэку автономием адыгэмэ зырашъыклагъэр ахэм мызэу, мытлоу ВЦИК-м и Президиум кышчалэтыгъ. Ащ дэгъоу къегъэлагъо автономием икыдэхын лоф псынклэу зэрэщы-

мыгъэр. 1922-рэ ильэсым бэдзэогъум и 27-м ВЦИК-м и Президиум унашъо ышыгъ Черкес (Адыгэ) автоном хэкур агъэпсынэу. Автономием хэханэу щытыгъэхэр адыгэ чылэхэу Мыекъуапэ ыкли Екатеринодар отделхэм ахэтыгъэхэр ары. 1922-рэ ильэсым тыгъэгъазэм и 7-м щегъэжыгъэу и 10-м нэс къуаджэу Хъахуратэ Шыханчэрийе икхэу Совет изэфэс щыреклокыгъ ыкли Хъахуратэ Шыханчэрийе хэку исполкомыи итхаматэу агъэнэфагъ.

Хэку автономием ылапсэ пытэ хъу-нымклэ мэхъанэшхо илагъ тхаклэрэ еджаплэрэ цыф жъугъэхэм зэрагъэшлэ-нымклэ. Хъахуратэ клэщакло афэхъугъ культпоходэу Адыгеим щашыщтыгъэхэм. Ахэм чанэу ахэлажэщтыгъэх клэлэгъэджэ техникумым иеджаклохэр.

Адыгэ хэку автономием ылапсэ нахь пытэ хъунымклэ мэхъанэшхо илагъ колхозхэм язэхэщэн ыкли завод-фабрикэхэм ягъэпсын. А лэжъаным бэмэ ашлэш хуштыгъэ щылэклалэм игъэпсын псынклэ хъунэу. Ащ кыхэкклэу кыныгъо зэфэшхъафэу апэклэ кыкыштыгъэхэр зэхашлэщтыгъэхэп ыкли псынклэу зэпачыщтыгъэх. Шошхъуныгъэу ялэм клочлэ ин кыарытызэ апэрэ пятилеткэм цыфхэр лажъэщтыгъэх, стахановцэхэр, лэжэкло пэрытхэр бэ хуштыгъэх. Гуетыныгъэ хэмылэу улэжъэныр емыкыклэ алытэщтыгъэ. Джащ фэдэу Хъахуратэ Шыханчэрийе икэщаклоу Адыгэ консервыш комбинатыр Яблоновскэм щагъэпсыгъ.

1922-рэ ильэсым щегъэжыгъэу Хъахуратэ Шыханчэрийе Къэралыгъо Советхэм язэфэс лыкылоу хадзыщтыгъ. Пшызэрылэу фашыщтыгъэр зэкклэ дэгъоу ыгъэцаклэщтыгъэ. 1932-рэ ильэсым щегъэжыгъэу 1935-рэ ильэсым нэс ар ВКП(б)-м икхэу обком иапэрэ секретарэу лэжыгъэ.

Шыханчэрийе фэгъэхыгъэу Москва агъэхышхт характеристикэм мыщ фэдэ итхэгагъ: «Политикэм хэшкыкышхо фыри. Идэбышхо хэлъ. Шэн гъэтлылыгъэ хэлъ. Адыгэ хэкум анахь коммунист чанэу исымэ ащыщ. Лъэпкъ политикэр дэгъоу зэрехъэ, хэукъоныгъэ ышлырп. Цыфхэм лэшэу агъэлэплэ».

Хъахуратэм акылышхо илагъ, зэкклэ лофэу зэшлопхын фаехэм гу алытэщтыгъ, анахь дэгъоу зэрэбгъэпсыштым егулшысэщтыгъэ. Сыд фэдэрэ лофыгъо рагъэжыгъэми, лъэпкъым ишлуагъэ зэрэклэщтыр ары ренэу зыпыллыгъэр. Шыханчэрийе ренэу ылоштыгъэ: «Анахь пшызэрылэу шхъалэу тилэр цыфхэм тафэлэжъэнэу ары».

Зыгъэлсэф имылэу лоф зеришлэщтыгъэм Хъахуратэм ипсауныгъэ зэщигъэ-кыуагъэ. 1933-рэ ильэсым Шыханчэрийе апэрэ инфаркт илагъ, ятлонэрэр 1935-рэ ильэсым ары. 1935-рэ ильэсым чэпыогъум и 5-м ильэс 53-рэ нахь ымыныбжъэу Хъахуратэ Шыханчэрийе идунае ыхъожыгъ. Шыханчэрийе Краснодар къащэжыгъ ыкли чэпыогъум и 10-м щагъэтлылыгъ. Лъэпкъым члэнэгъэшхо ышыгъ, Адыгэ хэкур щылэклалэм зэрэ-факлорэ гъогур инэу кызызтеуцагъ.

Адыгэ лъэпкъым ыкыо класэ зыщэджэ-гъэ фелдшер-мамыку еджаплэм, къалэм изы урам ыцлэ афэуыгъэнэу къэлэ Советым унашъо ышыгъагъ. Ау зыщымылэжыым тешлэгъэшхо цымылэу, 1938-рэ ильэсым, Ш. У. Хъахуратэ я 9-рэ хэку партийнэ конференцием щаумысыгъагъ, «пый лофшлэныр» ышлэщтыгъэу алуи. Джащыгъум гъэшлэныгъэ хэлэу зыгъагъэтлылыгъэгъэ чыплэри агъэкло-дыгъагъ, ыцлэклэ зэджэгъэхэ урамхэри нэмыкыцлэклэ зэблахъужыгъагъэх. Охътабэ тешлэжыгъэу Ш. У. Хъахуратэ аухыжыгъ ыкли тыгъэгъазэм ыклэм, 1967-рэ ильэсым кышчыклэдзагъэу ыцлэ

ралэ хъужыгъэ. Къалэхэу Краснодар, Мыекъуапэ иурамхэм ащыщхэм ыцлэ ахыи, республикэм икыэлэ шхъалэ са-уэгъэт шыфагъэуцугъ.

Адыгэ хэкум игъэпсын чанэу дэлэжы-гъэмэ ащыщ общественнэ-политическэ лофшлэклошхуагъэу Сихъу Сэфэрбий. Ар цыф луш дэдэу, гъэсэныгъэ-шлэныгъэ дэгъу зылэклалэу, илэпкъ паемэ, зышхъамысыжышхъам ащыщыгъ. Сэфэрбий зыхэтыгъэ уахътэм икыныгъо-хэм ямыллытыгъэу, адыгэ лъэпкъыр шхъафит гъогум тещэгъэным мыпшы-жъэу дэлэжыгъ.

Сихъу Сэфэрбий 1887-рэ ильэсым къуаджэу Бгъуашхъаблэ кышчыгъу. Медресэ еджаплэр кыуухыгъ, етланэ Мыекъуапэ горскэ еджаплэмрэ Пшызэ шьолъыр клэлэгъэджэ семинариемрэ кыуухыгъэх. 1911—1914-рэ ильэсхэм клэлэгъаджэу лоф ышлагъ.

Сихъу Сэфэрбий совет хабзэр зы-щагъэпс лэжъаным апэрэ клэлэгъаджэу тилагъэмэ ащыщыгъ. Ау Сэфэрбий клалэхэр ригъэджен закъом кышчыцу-

Сихъу Сэфэрбий

гъэп. Шлэныгъэу ыгыотыгъэмкклэ адыгэ педагог-просветитель ыкли лофышлэ инэу ащ зыкыгъэлэжыгъагъ. Сихъу лофшлэлэ зэфэшхъафхэм алуыгъ ыкли лэнэтлэ зытлушхэр зедигъэцаклэщтыгъ. 1921-рэ ильэсым кышчыгъэжыгъэу Адыгэ хэку исполкомым народнэ гъэсэныгъэмкклэ иотдел ипашэу лажэщтыгъэ. Ащ дыкыгъоу Адыгэ хэку исполкомым итхаматэ игуадзэщтыгъ. 1927-рэ ильэсым Ростов крайном инспекторщтыгъ, 1928—1929-рэ ильэсхэм Мыекъопэ педтехникумым ипэшагъ. Ащ фэдиз лофтхэбзэхэм акыгъужыу общественнэ лофыгъуабэ зэшлуишхыщтыгъэ Сихъу Сэфэрбий. Етлани уахътэ хигъуатэщтыгъэ культурэм, народнэ гъэсэныгъэм, тарихыым, этно-графием, краеведением, лъэпкъым ишэн-хабзэхэм яхылагъэу материалхэр ытхынау.

Сихъум идунээеплыкыкы зыпкъ зы-щыцуагъэр Кубанскэ клэлэгъэджэ семинарием щеджэ зэхур ары. Литературэм иклассикхэу А.С. Пушкиным, М.Ю. Лермонтовым, И.А. Крыловым, Т.Г. Шевченком, К.Л. Хетагуровым ахыгъэхэм Сэфэрбий бэу яджэщтыгъ. Ахэм шлэныгъэу ахигъотагъэм ишлогъэшхо къекыгъ. Тарихыым фэгъэхыгъэ наброскэхэр ышлыщтыгъэх, публицистическэ статьяхэри ытхыщтыгъэх.

Сихъу Сэфэрбий итхыгъэхэм адыгэ лъэпкъым ищылэклэ-псэуклэ, идунээеплыкыкы ыкли идунээегурылуаклэ игъэкло-тыгъэу къащигъэлагъоштыгъэ.

Цыфхэр гъэсэныгъэм фэцэгъэнхэ зэрэфаем фэгъэхыгъэ статьяхэр Си-

хъум етхых. Гупшысэ шхъалэу ахэм ахэлыр лъэпкъыр адрэ лъэпкъыбэу дунаим тетхэм ахэмыкыкыжыныным пэе ищыкыгъэ шлэныгъэхэмрэ лэпэлэсэныгъэхэмрэ зэригъэгъотын зэрэфаер ары.

Совет хабзэм илэжъан адыгэмэ ялоф нахышлу зэрэхъугъэр Сэфэрбий дэгъоу къегъэлагъо. Еджаплэхэм ныдэлъфыбзэ ачлэлын фаеу ылоштыгъ. Илэпкъ шлэ-ныгъэм игъогу тещэгъэнымкклэ лофыгъо зэфэшхъафэу зэшлуишхыщтыгъэмэ ащыщ урысыбзэм, ныдэлъфыбзэм зэрэрагъэ-джэщтхэ тхылыхэр зэригъыштыгъэр. Ащ дыкыгъоу лэпылэгу литературэм иухъа-зырыни Сихъу чанэу дэлажъэ. Етлани хъарыфылэ зэхэгъэуцогъэнымкклэ Сэфэрбий лофшлэнышхо зэшлуишхыщтыгъ. Ащ нэмыкыкы, клэлэгъаджэхэм апае курсхэр зэхищэщтыгъэх.

1921-рэ ильэсым Къушхъэчлэсхэм яисполком (Кубано-Черноморский гор-ский исполком) зызэхашхэм, Сихъу Сэфэрбий тхаматэу фашыгъ. Зэкклэ Советхэм язэфэсуу щылагъэхэм Сихъу чанэу ахэлажъэ. 1922-рэ ильэсым ты-гъэгъазэм Хъахуратэ Шыханчэрийе зызэхашхэ-гъэ зэфэсым иккэщаклоу ащыщыгъ Сихъу. Адыгэ хэку автономием игъэ-псын Сэфэрбий псэемыблэжъэу дэ-лэжыгъэ. Адыгэмэ автономие зэралэн фаер кыхыгъэщэу Сихъум тхыгъэ клэклэ зэхигъэуцуи лъэпкъ лофхэмкклэ Нарко-матым илыкылоу Клингер ригъыгъагъ. Хэку автономием изэхэщэн фэгъэхыгъэу Сихъу Сэфэрбий Сталиным дэжэ кло-гъагъэ.

1922-рэ ильэсым щегъэжыгъэу Сихъу Сэфэрбий Хэку исполкомым итхаматэ игуадзэу лэжыгъэ. Тыдэ зыгъэзагъэми, Сэфэрбий анахъу ыналэ зытетыщтыгъэр гъэсэныгъэ-егъэджен лофыгъохэр ары. 1925-рэ ильэсым клэлэгъэджэ техни-кумыр кызызлуахынымкклэ Сихъу клэ-щакло фэхъугъ.

1925—26-рэ ильэсхэм Сэфэрбий шлэныгъэлэжэ цлэрылохэу Н.Ф. Яков-левымрэ, А.Н. Генкомрэ ягъусэу ады-гэ хъарыфым изэхэгъэуцон дэлэжыгъ. Сихъу зыфэбанэщтыгъэр адыгэ пстэу-ми зы хъарыф ялэнэу ары. А лофым лэшхъэмэфэ Даути хигъэлэжъэнэу фэгъэ. Етлани Сэфэрбий зыкыгъэлэушты-гъэр Москва дэт апшэрэ еджаплэ горэм адыгэмэ якультурэклэ рагъэдженэу ка-федрэ кызызлуахынау арыгъэ. Адыгэ хъарыфыр зэрэгъэпсыгъэщтым фэгъэ-хыгъэу Сихъум тхылы гъэнэфагъэ фи-гъэхыгъ профессорэу А.Н. Генко. Ащ нэмыкыкы Сэфэрбий ыгъэгумкыкы-щтыгъэ, Нэгъумэ Шорэ ыкли Бэрсэй Умарэ атыгъэхэр къагъотынхэш Ады-геим кыратыжынынхэу. Ащклэ Сэфэрбий зэлэлуыгъагъэр Ленинград щеджэщтыгъэу Клубэ Щэбан ары.

1930-рэ ильэсым лоныгъо мазэм ла-жы хъаки имылэу Сихъу агъэтлысыгъ. Хъапс тыралъхъагъ, Беломорканалым ишын хэлэжыгъ, нэмыкы каналхэми — Волго-Донскоим, Москва ыцлэклэ щытым ыкыуачлэ ахильхъагъ. 1956-рэ ильэсым къалэу Краснодар кыгъэ-зэжыгъ. Сэфэрбий мэкъуогъум и 11-м, 1960-рэ ильэсым аухыжыгъ. 1966-м ащ идунае ыхъожыгъ.

Хъахуратэ Шыханчэрийерэ Сихъу Сэфэрбийр а зы уахътэм щылагъэх, лоф зэдашлагъ. Тлури псэемыблэжъэу ялэпкъ фэлэжыгъэх. Ахэм шлушлагъэу лъэпкъым фырылэр мыуухыж.

**ПЭНЭШЪУ Аскэр, гуманитар
ушэтынхэмкклэ
Адыгэ республикэ институтым
илофышл.**

ШукIэ тыгу илъышт

Тарихъ шIэныгъэхэмкIэ докторэу, профессорэу, Адыгэ Республикэм шIэныгъэхэмкIэ изаслуженнэ ИофшIэишоу, Урысые Федерацием апишээрэ сэнэхьат гъэсэнэгъэхэмкIэ илофшIэ гъэшIуагъэу Шхьакулумэдэ Аслъан Сетэ ыкIор — адыгэ шIэныгъэлэжь анахь цIэрылохэм зыкIэ ащыщыр псэугъэмэ, бэдзэогъум и 28-м илъэс 90-рэ хъуыцтыгъэ.

Тарихълэжьым ищыIэныгъэ гъогукIэ мэхъанэшоу ялагъ езыгъэджагъэхэм. Ахэм ащыщых Краснодар кIэлэегъэджэ институтым тарихъымкIэ ифакультет идеканыгъэу, профессорэу Г. П. Ивановыр, джащ фэдэу СССР-м тарихъымкIэ икафедра ипащэщтыгъэу, профессорэу М. В. Покровскэр.

Краснодар кIэралыгъэ кIэлэегъэджэ институтыр кызеухым ыуж Адыгэ хэку краеведческэ музеир ары илофшIэн зыщыригъэжыгъагъэр, ащ нэужым комсомолым и Адыгэ хэку комитет пропагандэмрэ агитациемрэкIэ иотдел пащэ фашыгъ.

1964-рэ илъэсым кыщегъэжыгъэу Шхьакулумэдэ Аслъан ищыIэныгъэ Адыгэ кIэралыгъо

университетым епхыгъагъ. 1966 — 1969-рэ илъэсхэм В. И. Лениным ыцIэкIэ щыт кIэралыгъо кIэлэегъэджэ институтэу Москва дэтым иаспирантурэ щеджагъ. КПСС-м и Адыгэ хэку комитет илитор куп ыкIи обществэу «ШIэныгъэм» илъэсыбэрэ ар ахэтыгъ. Научнэ коммунизмэм икафедрау (нэужым политологиэм икафедрау хъужыгъагъэм) ихэхоныгъэ илахышхо Аслъан хишыгъагъ. 1986-рэ илъэсым кыщегъэжыгъагъэу ащ пэцэныгъэ дызэрихъагъ. ШIэныгъэмрэ гъэсэнэгъэмрэ уафэшыпкIээн зэрэфаемкIэ непи щысэтэхыпIэу щытыгъ.

ЦIыфхэр тхэкIыжьых, ау ахэм яшIулагъэхэр, ягъэхъагъэхэр ащыгъупшэхэрэп... Шхьакулумэдэ Аслъан Иофым, цIыфхэм, щыIэныгъэм фыщытыкIэу афырилагъэмкIэ лъэуж дахэ кыгъэнагъ. ЦIыф Iушэу, илоф фэшIыпкIэу, гукIэгоу, Иоф зыдишIэхэрэм ыкIи студентхэм екIолIэкIэ дахэ афыриIэу щытыгъ. ИлофшIэгъуэхэм кызыралотэжырэмкIэ, Аслъан узылэпищэу зыгорэ хэлъыгъ: еж зытетым нэмыкIэу зыкIэзгъэлэжьонэу фаехэм ащыщыгъэп, джырэ уахтэм дыригъэштэни ылъэкIыщтыгъ, ащ дакIоуи тятэж пIашэхэм кытфагъэнэгъэ адыгэ хэбзэ дахэхэри икIоу зэрихъэщтыгъэх.

Адыгэ кIэралыгъо университетым щезыгъэджагъэхэм, ныбджэгъоу илагъэхэм, истудентыгъэхэм анахъэу ар агу кы-

зэринагъэр Хэгъэгу зэошхом итарихъ епхыгъэ шIэныгъэлэжьэу ары. ИкIэлэцIыкIу гъор зэо илъэсхэм атефэгъагъ, зэоуж щыIэкIэ кIынири зэхышIагъ. Студентэу зыщэтым кыщыублагъэу заом итарихъ изэхэфын пылгыгъ, Темыр Кавказым Хэгъэгу зэошхом илъэхъан илофхэм зытетыгъэр гъэунафыгъэнымкIэ, кIэтыхыгъэнымкIэ, научнэ лъапсэ иIэу ар алъыгъэлэсыжыгъэнымкIэ анахъ ИофшIоу зышIагъэхэм ащыщ. А ИофшIор ары икандидат ыкIи идоктор диссертациехэри зыфэгъэхыгъагъэхэр, дэгъу дэдэу диссертациитIури кыгъэщыпкIэжыгъэхэр, тарихъ шIэныгъэхэмкIэ апэрэ докторэу ар Адыгеим инаучнэ щыIагъэ хэ-

хъагъ. Профессорэу Э. А. Шэуджэным кызырилощтыгъэмкIэ, «Аслъан тарихълэжь шыпкIэу щытыгъ, Тхьэм ащ кыфигъэхъугъэм фэдагъ. Итворческэ илофшIэнкIи ищыIэныгъэки анахъ лъэшэу зыдэлэжьыгъэ лъэныкIохэм ар ащыщыгъ».

Шхьакулумэдэ Аслъан Иоф зыдишIэщтыгъэхэм, аспирантхэм ыкIи студентхэм лъэныкIоу зэфэшхъафхэмкIэ ишIуагъэ аригъэкIыщтыгъ. Еж кыдэхъугъэ шэнэу щытыгъ зыхэт цIыфхэм афэгумэкIыныр. Ащ ишIуагъэкIэ Адыгеим инаучнэ-егъэджэн Иофхэм апылхэм азыфагу хэушхъафыкIыгъэ чIыплэ щыубытын ылъэкIыгъ.

Профессорэу Шхьакулумэдэ ишIэныгъэ, итворческэ илофшIэн анахъэу кызыхъэщыгъэхэм ащыщых политикэ хъугъэ-шIагъэхэм язэхэфын ехылагъэу кыдыгъэкIыгъэхэр.

Иофэу зыпылтым хэшIыкIышхо фыриIэу, студентхэми адэгущыIэн, зыгъэгумэкIхэрэр, кIыныгъоу ялэхэр зэхышIыкIышхэ ылъэкIэу щытыгъ. Гуетыныгъэ хэлъэу, лекциеу кызаджэрэр ашIогъэшIэгъон нахъ зэрэхъуытым тегъэпсыхъагъэу, ригъаджэхэрэм яупчIэхэм икIоу джэуапхэр зэраритыжыщтхэм дэмышхъахэу Аслъан щытыгъ.

А пстэуи азымкIэу Шхьакулумэдэ Аслъан классическэ музыкэм хэшIыкI дэгъу фыриIагъ, зэлъашIэрэ композитор цIэрылохэм аусыгъэ произведение анахъ дэгъухэр зыхэлъ

фонотекэу еж зэлуигъэклагъэм рыгушхоштыгъ.

ЧIыплэ зэжэу ифагъэхэм аделэн ылъэкIыщтыгъ, хэкIыплэ тэрэз Иофым кыфэгъотыгъэным дэшхъахыщтыгъэп, студентхэми агурылоштыгъ, чIыплэ гумэкIыгъо чIыплэ ифэхэрэми адэгущыIэн, гъогу тэрэзым тырищэнхэ ылъэкIыщтыгъ.

ИныбжыкIэгъум фехтованием пылгыгъ, краим ихэшыпыкIыгъэ куп хэтэу Ленинград щыкIогъэ Всесоюзнэ студент спартакиадэм ар хэлэжьыгъагъ ыкIи купэу зыхэтым апэрэ чIыплэр кыщыхыгъагъ.

«Щытыгъ» пIозэ ащ фэдэ цIыфым игугъу пшIыжыныр кIын мэхъу. Сыда пIомэ цIыфхэри щыIэныгъэри ащ лъэшэу шIу ылъэгъуштыгъэх, зы нэфына дахэ горэ ынэгъу ренэу кыкIыхыщтыгъ. Иунагъуи фэшIыпкIагъ.

Шхьакулумэдэ Аслъан Сетэ ыкIор Иоф дэзышIагъэхэм, иныбджэгъуэхэм, ригъэджагъэхэм ащымыгъупшэу бэрэ агу илъышт. Профессорэу Шхьакулумэдэ Аслъан фэдэхэр цIыфхэм шIукIэ бэрэ агу кIэкIыжьых.

ЖАДЭ Зуриет,
политическэ шIэныгъэхэмкIэ доктор, профессор.

ЛАУШЭ Светлан,
философии шIэныгъэхэмкIэ доктор, профессор.

ПЭКИШХО Нурбий,
тарихъ шIэныгъэхэмкIэ доктор, профессор.

Мэфэхъаблэ икIэлэцIыкIу хэр

ЗЭНЭКЪОКЪУГЪЭХ

Зихэкужэ кIэзыгъэзэжыгъэм и Мафэ ехъулIэу кIуаджэу Мэфэхъаблэ икIэлэцIыкIу хэр спорт зэнэкъокъухэр ащыфызэхъагъэх.

ХэбзэшIу зэрэфэхъугъэу, Иофхъабзэм кIэщакIо фэхъугъэх кIэзыгъэзэжыгъэхэр щыIэныгъэм хэгъэгъозэжыгъэхэмкIэ Гупчэу Адыгеим щызэхэщагъэр, АР-м лъэпкI ИофхэмкIэ, IэкIыб

кIэралхэм ащыпсэурэ тилъэпкIэжыгъэхэм адырIагъэ зэлхыныгъэхэмкIэ ыкIи кIэбар жъугъэм иамалхэмкIэ и Комитет, АР-м физкультурэмкIэ ыкIи спортымкIэ и Комитет.

КIэлэцIыкIу хэр язэнэкъокъу кызылэуиыгъэ кIэзыгъэзэжыгъэхэр щыIэныгъэм хэгъэгъозэжыгъэхэмкIэ Гупчэм ипашэу ГьукIэлI Асхъад. Ащ шIуфэс гушIэхэмкIэ кызыхъагъэхэм зафигъэзагъ: «Хэку кIэзыгъэзэжыныр мыгъэ илъэс 26-рэ

хъугъэ зызэшIотхырэр. Непэ кIэлэцIыкIу хэр анахъэу тыналэ атетэгъэты. Хабзэ тфэхъугъэу илъэс кIэс спорт зэнэкъокъухэр ахэм афызэхэтэхэр. Ащ пшIэрылгыбэу илэхэм ащыщ зэкъошныгъэ-блэгъэныгъэр гъэпытэгъэныр».

Мэфэхъаблэ ипэгъокIэу зихэку кIэзыгъэзэжыгъэхэм якIэлэцIыкIу хэр афызэхэтэхэр Иофхъабзэм кIуаджэм дэсыр зэкIэ кIэклэлагъ. Зэнэкъокъухэм кIэлэцIыкIу 30 фэдиз ахэлэжыгъ. Чэфым зэрихъэхэу сабыйхэр кызылэпчъагъэх, кIулайныгъэу ахэлъыр кIагъэлэгуагъ. Ахэм язэфэхысыжыыр гъэнафагъэ — зэкъошныгъэм

теклоныгъэр кыдыхыгъ. Джэгунхэм ахэлэжьыгъэ кIэлэцIыкIу пэлч шIухафтынхэр аратыгъэх.

Мэфэхъаблэ кIэшыкIо ансамблэу «Мыекъуапэ инэфыльэхэр». Ащ ипрограммэ ягуапэу ины цыкIуи еплъыгъ, бэрэ Iэгу афытеуагъэх.

Мэфэхъаблэ щыпсэурэ Цэй Мейса икIэлэцIыкIу Алан зэнэкъокъухэм ахэлэжьагъ. «Непэрэ зэхэхэм фэдэм кIэлэцIыкIу хэр епсыхъэх, зыкIыныгъэ ахелъхъэ, адыгабзэкIэ мэгушIэх, лъэпкIым рэгъушхох. «Тхъашуегъэспэу» ясломэ сшIоигъу Иофхъабзэм икIэщакIохэм», — кIылагъ Мейса.

Мэфэхъаблэ иадминистра-

цие ипашэу Хъасани Мыхъамэт кызыриIуагъэмкIэ, непэ чылэм унэгъо 83-рэ щэпсэу, зэкIэмкIи нэгырэ 300 мэхъух, сабыеу ахэтыр нэгырэ 70-рэ.

Ащ игуапэу хигъэунафыкIыгъ: «Чылэм мэфэхъаблэ дэтым егъэгъушхох, осэ ин фашы. ЯщыIагъэ нахышIу зэрэхъуыщым, лъытэныгъэ азыфагу илэу зэрэщызэдэпсэушхэм, гъэхъагъэхэр ашIыхэзэ мамырэу зэрэлэжьэщтхэм пылгых. Тихэку тисэу лъэпкIым итарихъ тисабыйхэм ятэгъашIэ. Хэкужым фэбэныгъэу кытфыриIэр зэхэтэшIэ».

ЛЪЭПШЫКЪО
Фатим.

Тхаклоу Цуекьо Джахьфар кызыхьугьэр ильэси 100 мэхьу

Игъашлэ щигъэшлуагъэр иныдэлъфыбз

**Гъашлэу силэм икьэгъагъэу
Ныдэлъфыбзэм сыкъефанэ,
Сянэ гупсэм псэ сфишлыгъэу
Сыбзэ згъашлоу сэгъэлъанэ.**

Мы усэм пхырыщыгъэ гупшысэ лъэ-шым фэшъыпкъэу Джахьфар щэлэфэ лъэжыгъэ. Иадыгэ лъэпкъ, иныдэлъфы-бзэ афырилэ фэцэныгъэр, шыпкъагъэр итхылъеджэхэм зэрахилъхьаштым, зэра-нигъэсыштым мыпшыжьыу, ежъ иамал-кыуачлэ кызырихьэу пыллыгъ.

Цуекьо Джахьфар итворческэ гъогу-шхо инклэ адыгэ литературэр ыгъэ-баигъ: анахьэу икласэу ыкли ыгъатхьэу ытхыштыгъэхэр клэлэцыкыу усэхэр ары, ахэм фэбэгъэ-шъэбэгъэ ин зэрахэлъыр, зэрэгъэшлэгъонхэр, зэрэнэфалохэр, зэр-лорышлэхэр зэхилалэу, сабийхэр ыгу зэрэпэблагъэхэр кыуагъашлэу бэ ытхы-гъэр. Ау пшыгъушъэ мыхьуштыр клэлэ-цыкыуэхэм ямызакъоу, «инымэ» апай ытхыгъэр зэрэбэр ары. Прозаикэу, уса-клоу, сценаристэу, журналистэу Цуекьо Джахьфар адыгэ литературэм хьалэлэу щылэжыгъэ, итхыгъэ зэфэшъхьафхэмклэ лъэпкъ гупшысэр ыгъэбаигъ. Икыгъэ ллэшлэгъум ыгузэгухэм къащегъэжы-гъэу усэхэр, зы едзыгъо хьурэ пьесэхэр, очеркхэр, рассказхэр, документальнэ повестхэр зэпымыоу гъэзетхэм, жур-налхэм ащ къащыхиутыштыгъэх, тхылъ шъхьафхэри кыдыгъэкыштыгъэх, жанрэ пстэумкли ар тхэщтыгъэ.

Цуекьо Джахьфар ытхыхэрэр 1948-рэ ильэсым кыщегъэжыгъэу кыыхиуты-штыгъэх. Адыгабзэклэ ыкли урысыбзэ-клэ тхылъ 30-м нахьыбэ кыдыгъэкыгъэ. Адыгабзэклэ кыдыгъэкыгъэхэр: зы къэшлыгъо хьурэ пьесэхэу «Лэшъхэтет нэпцлэ», «Шъхьэр нэклимэ», усэхэр зы-дэт сборникхэу «Сыина, сыцлыкыуа?», «Тихьаблэ клалэхэр», художественнэ-до-кументальнэ повестхэу «Мыжъор зы-щыстырэм», «Гвардейцэм исэху», «Корпусым ипарламентер».

Урысыбзэкли тхаклом итхылъхэр кы-дэкыгъэх. Гупчэ тхылъ тедзэплэу «Дет-ская литература» зыфилоэрэм кыщы-тырадзэгъэх «Хитрый Мос», «Дедуш-кина внучка», «В долине чудес», мы

аужырэр эстонибзэкли кыдэкыгъэ. Джахьфар итхылъэу «Земля предков» зыфилоэрэ Москва, 1982-рэ ильэсым тхылъ тедзэплэу «Современникым», тхылъ тедзэплэу «Советская Россия» зыфилоэрэм тхылъэу «Для чего большие уши» къащыдэкыгъэх. Краснодар кыщы-хаутыгъэх «Возвращение», «Большое гнездо», «Я не трус» ыкли «Новый дом». Тхаклом зэдзэкыын лофшлагъэхэри илэх. Г. Х. Андерсен ипшысэу «Дикие лебеди», И. Винокуровым итхылъэу «Пешком на полюс» зыфилохэрэр адыгабзэм ригъэ-кыгъэх.

Цуекьо Джахьфар Бязрыкьо ыкьор Теуцожь районым ит къуаджэу Хьа-лъэкъуае бэдзэогум и 27-м, 1924-рэ ильэсым кыщыхьугъ. Къоджэ еджаплэр кызыеухым, колхозым лоф щиллагъ. Етланэ Мыекъопэ клэлэгъэджэ инсти-тутыр кыуухыгъ. 1957 — 1960-рэ ильэс-хэм М. Горькэм ыцлэклэ щыт Литера-турнэ институтым щеджагъ.

Цуекьо Джахьфар Андырхъое Хъусен ыцлэклэ агъэуцугъэ премием илауреа-тыгъ, УФ-м ижурналистхэм я Союз ыкли Адыгэ тхаклохэм я Союз ахэтыгъ.

Тхаклор адыгэ литературэм анахь зэрэщашлагъэр ихудожественнэ клэлэ-цыкыу тхыгъэхэр ары. Сабыйхэм ядунай тхаклом гуклэ ришлыкыпэу, ахэм ягу-къэбзагъэ, яхьалэлыгъэ итхыгъэхэм ащыклигъэтхыгъ. Тхаклор психолог шыпкъэу кычлэкыгъ: цыкыу дэдэхэми, нахь такъырхэми ялоклэ-шыклэхэри, ныдэлъф шэнэу ахэлъхэри клэзыгъэн-чъэу ышлэхэу ыкли инэплъэгъу ахэр сыдыгъуи зэритыгъэхэм клэлэцыкыу-хэм апае усэхэр, пшысэхэр, поэмэхэр ытхыхэмклэ лъэшэу ишлуагъэ къэкыуагъ. Клэлэцыкыу поэзиэмклэ гушылэ зэпэ-жыу зэблэдзыгъэ закьор икьурэп, ащ купклэ имылэмэ, сабыир ыгъэдалоу, гу-рылогъошлоу ыкли бзэ къабзэклэ мытхы-гъэмэ. Мы пшъэрылэ иныр Джахьфар зэшлуыхыгъ.

Сыина, сыцлыкыуа?

Шклэ нэтлэфыр къэсфыжыштытмэ,
Сэ сыин, сэ сыин.
Чэтжыемэ шкун ястыштытмэ,
Сэ сыин, сэ сыин.
Хьакъу-шыкьухэр лусхыжыштытмэ,

Сэ сыин, сэ сыин,
Сянэ ренэу джар кыиселэ.
Ау Псэкьупсэ сыхэхьаштытмэ,
Сэ сыцлыкыу, сэ сыцлыкыу.
Сянэ ренэу джар кыиселэ.
Сшлэн спъэкырэп ным ишапхьэхэр.
Шапхьэр сэштэш, зэсэгъапшэ:
Сэ сыиными — метрэ закьу,
Сэ сыцлыкыу — метрэ псау!
Сыина, сыцлыкыуа?

Кытэшлэкыгъэ дунаир клэлэцыкыу-хэм аригъашлэмэ, шлу аригъэлъэгъумэ шлоигъоу тхаклом псэушхьэхэм, къолэ-бзыухэм, чыопсым яхьыллэгъэ усэхэр бэу ытхыгъэх.

Ачъэжъ бжъакъор

Гъогум темыхьэу,
Хьасэр ыутэу,
Ачъэжъ бжъэкыхьэр
Ренэу мээекло.
Ыбжъэ рыпагъу,
Лъагъу ылэтэу,
Бэмэ афелы,
Бэмэ атекло.
Ауми чыгаер
Зыкли щымыштытэу,
Игъогу темыкыу
Ылэ къеуцо.
Губжыгъэу еплъышъ,
Чыгаем ео.
Ащ щегъэжыгъэу
Ачъэжъ бжъакъо.

Цуекьо Джахьфар икласагъэх са-бийхэр, клэлэцыкыуэхэр ыкли ыгу ахэр щигъэшлуагъэх. 2014-рэ ильэсым (ежъ тхаклор зыщымылэжыыр шлукае шлагъэу), Адыгэ тхылъ тедзэплэм урысыбзэклэ Джахьфар иусэхэр, пшысэхэр, поэмэр зыдэтхэ итхылъэу «Длинная дорога» зыфилоэрэ кыдыгъэкыгъ, ар тхаклор кызыхьугъэр ильэс 90-рэ зэрэхьурэм фэгъэхыгъагъ. Щэч хэлъэп Джахьфар ипроизведение зэфэшъхьафхэмклэ тилъэпкъ литературэ хахьо зэрэфышлыгъэм, адыгэ гушылэр зэриухьумагъэм. Шыла-гъэмэ, ыныбжъ ильэси 100 хьуштыгъэ. Иадыгабзэ ыгъашлоу, ылэтэу щылэгъэ тхаклор зые адыгэ лъэпкъым илалэ.

МАМЫРЫКЪО Нуриет.

Зяшъумыгъэгъапцл, шъуафэсакъ

«Россети Кубань» зыфилоэрэ компанием ыцлэклэ цыфхэр агъапцлэ-хэзэ бзэджэшлагъэ зезыхьэхэрэм япчыагъэ нахьыбэ хьугъэ.

Цыфхэм телефонклэ афыте-ох, электроэнергиеу агъэсты-гъэр зыфэдызыр къэзыгъэлъэ-гъорэ псэуалъэр (счетчикыр) афагъэуцущтэу е афызблахьу-щтэу арало, къэралыгъо фэлор-фашлэхэм япортал «унэе каби-нетэу» шагъэпсыгъэр кызырэр-зэлупхышт паролым клэупчлэх. Нэужым ар бзэджэшлагъэ зэ-рахьэзэ зэрагъэфедэщтыр нафэ.

Шъуналэ тешьотэгъадзэ, «Рос-сети Кубань» илофышлэхэр зы-кли ащ фэдэ къэбар клэупчлэ-хэрэп. Счетчикым палъэу илэр икыгъэмэ е клэу гъэуцугъэн фаемэ ыпклэ хэмпылэу а фэлор-фашлэр агъэцаклэ. Етлани кы-хэгъэшыгъэн фаер план гъэнэ-фагъэм тетэу лофшлэнхэр зэрэ-зэшлуахыхэрэр ары.

Компанием лоф щызышлэ-

хэрэм ар къэзыушыхьатырэ тхылъэу пащэр зыклэтхэжыгъэр алыгъ, ащ аци, альэкьуацци, ятэ ыцли, илэнати итхагъэх.

Зыгорэклэ шъумышлэрэ цыф кышлуфытеуагъэу, ар мыцыхьэ-шлэгъоу шъегуцафэмэ, «Рос-сети Кубань» «илинии пльыр» ителефон шъутеон шъульэкыштыт. **Мары номерыр: 8-800-220-0-220.** Ащ ыпклэ хэлъэп.

ХЪЭЛАЩТЭ Фади:

«Си Чыгу гупсэ кӀуачӀэ кыысеты»

Иорданием ит къуаджэу зэгорэм адыгэ нэмыкӀ зыдэмысыщтыгъэ Уадсырым Хъэлащтэ Фади кыышхыгъ. Унэгъо лужуу зыщӀаплугъэр. Шъэожъыи цыкӀур лъэшэу зыфӀэцӀэгъэгъэ ятэжъым адыгэ пшысэхэр, таурыхъыжхэр бэу кыфилуатэщтыгъэх. Нахъ такъыр зэхъум, ежъми тэтэжъым упчӀэхэр рыхъуу ригъэжъагъ. Ау ежъ-ежъырэу зыгорэхэм яджэн, ягупшысэны ыпӀэкӀы зэхъур ары а Хэгъэгъу дэхэ дэдэу пшысэхэм ахэгъэщӀагъэу тэтэжъым зигугъу кышхырэр Адыгэ Чыгу арэу зэрэщытыр кыгурылоу зыригъэжъагъэр.

Адыгэ еджаплӀэу принцэу Хъамзэм ыцӀэкӀэ щытыр Фади кыуухыгъ. Ары адыгабзекӀэ тхӀекӀэ-еджакӀэ зыщызэригъэ-шлагъэри. А еджаплӀэр Иорданием и Адыгэ ШыушӀэ Хасэ икӀутамэу щыт.

— Сятэ кӀэлэцӀыкӀухэр адыгэ къашӀохэм афигъасэщтыгъэх, — кыӀуатэ Фади. — Ащ ыуж сэри згъасэхэ хъугъэ. Адыгэ фольклорым дэгъоу зыщызгъэгъозэгъагъ. Адыгэхэм тарихъ гъогоу къакӀугъэм фэгъэхьыгъэ тхылъыбэми сяджагъ. Сятэ Уадсырым и Адыгэ Хасэ игъэцӀэкӀэкӀо комитет хэтыгъэти, бэрэ сыздищӀагъ. Хасэм хэт нахъыжхэм салыфитэмэ, сыгушӀоу, псынӀкӀэу ялӀэу зэрэгъэцӀэкӀащтым, зэрэгъэрэгъэщтхэм сыпылӀыгъ. Къогупэ горэм сыкъотӀысхъэти, адыгэбзэ къабзекӀэ зэрэгъэгъушӀыгъэрэм сигъатхъэу сакӀэдӀулыщтыгъ.

ЕджаплӀэм сычӀэсызэ адыгэ фольклор ансамблэм сыхэхъэгъагъ. СицӀыкӀугъом кыщегъэжъагъэу адыгэ ордэхэм, адыгэ мэкъамэхэм сядӀуныр сикӀэсагъ. Нэужым сэр-сэрэу пщынэм къезгъэлонэу зызгъэсагъ, фортепианэми мыдӀэу сӀэкӀу.

Синыбджэгъухэри, сызхэтхэри, сызеджэхэрэри зекӀэ адыгагъэх плӀоми хъушӀт. МэфӀэкӀ мафэхэми, шыгъо мафэхэми тызэхэхъыщтыгъ. Тызхэс лӀэпкъым ренэу шӀукӀэ, дахӀэкӀэ тыкхыхъыщынэу тыфӀэягъ.

— Фади, джыдэдэм сыгу къэкӀыжыгъэр «ныбжыкӀэхэм

ШыӀэх цыфхэр янэжъ-ятэжъхэм къафалуатэщтыгъэхэр пытэу зыгу изыубытагъэхэу ыкӀи зищыӀэныгъэ гъогу ахэм атетэу зыгъэпсымэ зышӀоигъохэр. Непэ нӀуасэ шъузыфӀэсшыщт адыгэ кӀэлэ хъупхъэу Фади ахэм ащыщ.

Хъэлащтэ Фади икӀуарыныщ

ежъ-ежъырэу агъэуцугъэ спектаклым шъуеплӀынэу шъукъырагъэблагъэшъ, неущ мыщ фэдэ унэм шъукъекӀуалӀ» кыызыталом, кӀэлэцӀыкӀу ыгыпылӀэм лут бзылӀфыгъэхэм тӀэкӀу тызэрехъырэхъышӀэгъагъэр ары. «КӀэлэеджакӀомэ къашышъуна спектаклэ?» тӀогъагъ. А лъэхъаным сэри Иорданием сыщылагъ, Уадсырым дэс силӀахылхэм адӀжэ сисыгъ. Илъэси 5 — 6 зыныбжэ кӀэлэцӀыкӀухэр еджаплӀэм фэгъэхъазырыщтыгъэх, адыгабзэр алулӀэу ащ чӀахъэхэмэ ишӀуагъэ кыызэрэклоштым кыпкырыкӀыхъэзэ а кӀэлэцӀыкӀу ыгыпылӀэу принцэу Алыи ыцӀэ зыхъырэр кыызӀуахыгъагъ.

ТӀоу зэтет унэм иапэрэ къат кӀэлэцӀыкӀу ыгыпылӀэу щытыгъ, ятӀонэрэр — Адыгэ Хасэм иягъ. Хасэмрэ еджаплӀэм лоф

щызышӀэхэрэмрэ бэрэ тызӀу-кӀэщтыгъ, тызгъэгумӀкырэ лофгыгъохэр зэрэгъэщӀотхыщтхэм тызӀэдӀуасэщтыгъ. Ащ фэдэ зӀу-кӀэхэм кӀэлэ лӀэпс-лӀэпс хъупхъэу Фади ащыслӀэгъоу кыыхӀыщтыгъ. Ащ ихъупхъагъэкӀэ гу лъымытэнэу щытыгъэп.

Къэсыгъ спектаклыр кыызцагъӀэлӀэгъошӀт мафӀэр. Кавказ заом илъэхъан лӀэпкъым кынышхоу пӀэкӀыгъэм изы пычыгъо гум лъыӀэсэу, тызэмыжгъэ зэхашӀэхэр тагъэшӀыгъэу кӀэлэ ныбжыкӀэхэм къагъӀэлӀэгъагъ. Ны-тыхэри, Хасэм хэтхэри, нэмыкӀэу къекӀолагъэхэри ахэм лъэшэу лӀэу афытеуагъэх, зыгу зэхигъэхъагъэхэри къахӀыгъэх. Нэужым нафӀэ кысфӀэхъужыгъагъ сценариер зытхыгъэри, зыгъэуцугъэри Фадиеу зэрэщытыр. Ежъ зыфӀэгъэзэгъэ

рольри кӀалэм гум лъыӀэсэу кыышӀыгъагъ.

А лъэхъаным гъэзетэу «Адыгэ макъэм» иредакторыгъэр Хъа-кӀэмызэ БиболӀт (Тхъэм джэнэт кырет). Адыгэ кӀалэхэм агъэу-цугъэ спектаклым фэгъэхьыгъэу ситхыгъэ гъэзетым кырагъэхъанэу Мыекъуапэ къа-кӀорэ горэм кыыздэгъэхъынэу исхъухъагъ. Ар зыхъугъагъэр 1997-рэ илъэсыр ары. Гъэзетэу кызырхъагъэр зылӀэкӀэсгъэхъажъым, кӀалэр лъэшэу гушӀо-гъагъ: «СипӀэшъхъагъ дӀэпкъым пыслӀэнышъ, кыхъэхэрэр кысӀэхъуапсэхэу пызгъӀэлӀэгъэщт» ылогъагъ.

Адыгеим къэзгъэгъэжыи сызылутыгъэ «Адыгэ макъэм» сылухъажыгъэу лоф сӀӀэзэ, мафӀэ горэм автобус къэуцӀлӀэм сылутэу спӀамычыжъуу зызыплӀыхъэрэ кӀалэу щытым

сыналэ тесыздэнэу хъугъэ. Лъэш дэдэу Фади фэгъэгъагъэти, «Е Аллахъ, нӀбгыритӀу зӀэфӀэдэу мэхъу алуагъэ паекӀэ, моц фӀэзизэу нӀбгыритӀу зӀэфӀэдэу ыпӀэкӀына?» — сыгукӀэ сыздэгъушӀыжъы. ЕтӀанэ сшъхъэ кыхъагъ: «Фади!» сӀони сыджэнышъ, къэмысысымэ, сыхъу-къуагъ. Гу тесшыхыи, кӀалэм ыцӀэ кызысӀоом, ащ лъыпытэу гушӀоэ кыысӀӀэлагъ. Ежъыри мӀэгъушӀо, сэри сӀэгъушӀо, упчӀэхэр тесӀатӀахъ. Гу тыришыхыи, Адыгэ Чыгуи щеджэнэу кыызэрӀекӀуагъэм пае сыщӀэтхъу...

Ащ ыуж илъэс 25-рэ фӀэзиз тешӀыжыгъ. Io хӀэлӀэп, кыныбэми кӀалэр яутӀэлагъ: узэры-сыщтыр, узӀеджӀэщтыр, лоф зыщыплӀэщтыр — макӀа шыӀэ-ныгъэм уапашъхъэ кыыригъэу-зон ыпӀэкӀыщт лофгыгъохэр? Ащ фэгъэхьыгъэу упчӀэ зесӀэтым, мары Фади кыысӀуагъэр: «Си Чыгу гупсэ ижыи лӀшӀурэ ипсы къэбзэ гъуаткӀорэ аплӀэн зи щыӀӀэп. Адыгэ Республикэ тӀлӀэ хъугъэ, адыгабзэр къэралы-гъуабз, тӀлӀэпкъ быракъ лофшӀа-плӀэхэм ыкӀи еджаплӀэхэм ащӀэ-быбатэ. Кыыздэхъугъэ шыӀэмэ, кӀуачӀэ кыысӀэтыгъэр, сыгу кызыӀэтыгъэр си Адыгэ Чыгу».

Непэ Фади гуфит-шъхъафитэу, ятэжъхэм яосыетхэм афӀэ-шыпкӀэу Адыгеим щӀӀэсэу. Адыгэ къэралыгъо университе-тыр кыуухыгъ, сэнэхъатэу инже-нер-компьютерщыкыр зэригъэгъотыгъ, аспирантурэми социоло-гие лъэныкъомкӀэ чӀэхъэгъагъ, ау кыуухынэу хъугъэп.

2020-рэ илъэсым Урысыем иргӀажданствэ Фади иӀэ хъугъэ. Непэ ежъ иунаеу офис егъэ-лажъэ, зи ХӀэкужъ къэзыгъэгъэ-жыгъэхэм яфӀэло-фашӀэхэм язӀэшӀохын пылӀ. Илъэси 2-кӀэ узӀэкӀлӀэбжъмэ, Иорданием и Адыгэ ШыушӀэ Хасэ иофициаль-нӀэ лӀыкӀоу Адыгэ Республикэм шыӀӀэнэу ар агъэнфӀагъ. Унэгъо дахи ышӀагъ, адыгэ шъхъэгъусэу иӀэр ХъакурынӀэхъаблӀэ щыщ.

Непэ Фади тыфӀӀӀӀо иуна-гъо бӀэгъонэу, и ХӀэкужъ фырилӀэ шӀулӀэгъур исабыйхэми ахиль-хъанэу, теубытагъэ хӀэлӀэу гъэ-хъэгъагӀэхэм къафӀӀонэу!

ТХЪАРКЪОХЪО Сафьет.

КъэгъӀэлӀэгъоныхӀӀэм зыфегъэхъазыры

Бэдзэогъум и 30-м, ХӀэку-жъым къэзыгъэгъэжыгъэм и МафӀэ ипӀэгъокӀэу, «Кавказ хӀэхӀэхэр» (Кавказская диас-пора) зыцӀэ къэгъӀэлӀэгъо-нӀэ кыыщызӀуахыщт. Живо-писым, графикэм ыкӀи нӀ-мыкӀ художественнӀэ шъуа-шӀэхэм арылӀэ лофшӀӀэгъэ 70-рэ фӀэзиз ащ хӀэхъащт.

Мыщ фэдэ къэгъӀэлӀэгъоныхӀ шы-шъхъӀум и 1-м ехъулӀэу зэхашӀэныр республикэмкӀэ хабзэ хъугъэ. Шъугу

къэдгъӀыжыи, а мафӀэм, 1998-рэ илъэсым, Косово кыкӀыжыи апӀэр адыгэ хӀэхӀэхэр хӀэкужъым кыхъа-жыгъэх. Ащ кыщегъэжъагъэу шы-шъхъӀум иапӀэр мафӀэ зи ХӀэкужъ къэзыгъэгъэжыгъэхэм я МафӀэу рес-публикэм шыагъэунафыкӀы ыкӀи Адыгеим итарихъ ащ чӀыплӀэ ин щӀеу-быты.

Адыгэ культурэр къэухъумӀэгъ-ным, хӀахъо егъӀыгъӀэным ыкӀи зӀпхыныгъэхэр гъӀытӀэгъӀэнхэм къэ-гъӀэлӀэгъоныхӀ афӀэлажъэ. МафӀэм сыхъатыр 3-м ар кыызӀуахыщт. ШӀоигъоныхӀгъэ зӀлӀэхэр зӀкӀэ ащ ра-гъэблагъэх.

АНЦОКЪО Ирин.

АР-м и СурӀт къэгъӀэлӀэгъуалӀ

Дзюдо

Мыекъуапэ щыкӀоштых

Шышхъэлум и 10-м, физкультурным и Мафэ тефэу, Адыгэ кӀэралыгъо университетым испортивнэ ордэунэу Кобл Якубэ ыцӀэ зыхырэм дзюдомкӀэ зэнэкӀокӀухэр щыкӀоштых, ахэр Континентальнэ лигэмкӀэ апэрэ едзыгъоу 2024-рэ ильэсым рагӀэкӀокӀырэм кӀадыхэлъытӀэгъэщтых.

Урысыем ыкӀи ӀэкӀыб кӀэралхэм кӀарыкӀыштхэ хульфыгъэ командэхэр ары ащ хэлэжӀэштхэр, ащ пае дунэе зэнэкӀокӀукӀэ ахэр агӀэкӀоштых.

Урысыем дзюдомкӀэ ифедерацие ипроект 2023-рэ ильэсым ытӀупщыгъ, мыгъэ ащ зӀлашӀэрэ спортсменхэр хӀэлажӀэх,

чыплӀэу кӀыдахын алӀэкӀыштхэми, шӀухафтынэу ильыштхэми ахагӀэхуагъ. ЕдзыгъуитӀумкӀэ финалым ихьащтхэр дивизиониплӀымэ кӀащылӀэгъоштых: «Кавказыр», «КъокӀыплӀэр», «Гупчэр» ыкӀи «Динамэр».

Адыгэ Республикэм дивизионэу «Кавказыр», «Олимпийскэ

чемпионэу Мудрэнэ БислӀан» зыфилохэрэр ригӀэкӀокӀыштых. КӀыблэ Урысыем ыкӀи ӀэкӀыб хӀэгъэгу благӀэхэм кӀарыкӀышт клубнэ команди 8 текӀоныгъэм фӀэбӀэнэштых.

ЗэнэкӀокӀухэм афӀэшхьафэу спортивнэ хуӀгъэ-шлагӀэм тренировкӀэхэр, бӀнаклӀэхэм якӀэ-

гӀӀӀӀӀӀӀ кӀыделъытӀэх. Апэрэ бӀнӀгъухэр пчӀэдыжым сыхьатыр 9-м рагӀэжӀэштых. Турнирыр мӀэфӀкӀ шӀыклӀэм тетӀэу сыхьатыр 5-м ыныкӀом кӀызӀуахышт, финалым ихьагӀэхэм бӀнӀгъухэр сыхьатыр 5-м аублӀэштых. ЗӀу-клӀэхэм яплӀынэу фаехэр ыпӀкӀэ хэмылӀэу ордэунэм чӀӀэханхӀэ алӀэкӀышт.

Апэрэ едзыгъом текӀоныгъэ кӀыщыдӀэзыхырэмэ атырагӀошӀт шӀухафтыныр сомэ миллиони 5-рэ мин 600-рэ мӀэху. Дивизион пӀпчӀэ анахӀ лӀӀӀӀӀӀ зыкӀӀӀӀӀӀ гӀӀӀӀӀӀӀ гӀӀӀӀӀӀӀ командэ тӀурытӀу Лигэм ифинал ихьащтхы. ПӀшӀорыгъэш чӀэзыухэм яцӀнӀэрэ чыплӀэхэр кӀащыдӀэзыхыгъэхэр финал цыклӀум цызӀнӀэкӀокӀуштых, ащ шӀухафтынэу сомэ миллион ильышт.

Шуугу кӀӀдгъӀэкӀыжын, 2023-рэ ильэсым итыгъӀэгъэзэ мазэ апэрэ чӀэзыум изӀнӀэкӀокӀухэу зӀхӀагӀӀӀӀӀӀ кӀалӀэу ГрознӀэм икомандэу «Ахмат» текӀоныгъэр кӀыщыдӀихыгъагъ, ятӀонӀэрэ чыплӀэм уцугъэр клубэу «Урал — КъохъӀплӀэ Сыбырыр» (Екатеринбург), яцӀнӀэрэ — «СОРБИС» (Москва) ыкӀи «Локомотив» (Налчык).

ЗӀхӀышӀагъэр ыкӀи кӀыдӀэзыгъӀыкӀырэр:
АР-м лӀӀӀӀӀӀ ӀофхэмкӀэ, ӀэкӀыб кӀэралхэм ащышӀсӀурӀ тилӀӀӀӀӀӀ гъухэм адырӀӀӀ зӀпхыныгъӀэхэмкӀэ ыкӀи кӀӀбар жӀугъэм иамалхэмкӀэ и Комитет
Адресыр:
385000
кӀ. Мыекъуапэ,
ур. КрестьянскӀэр, 236

Редакциер зыдӀышӀӀэр:
385000,
кӀ. Мыекъуапэ,
ур. ПервомайскӀэр, 197.
Телефонхэр:
приемнӀэр:
52-16-79

Редакцием авторхэм кӀаӀихырӀэр А4-кӀэ заджӀэхэр тхьапӀэху зипчӀагъӀӀӀ 5-м емыхъухэрэр ары. Сатырхэм азыфагу 1,5-рэ дӀлӀӀӀ, шрифтыр 12-м нахӀ цыкӀунӀэу цытӀӀ. Мы шапхӀӀэхэм адимышӀтӀэр тхыгъӀэхэр редакцием зӀкӀӀӀӀӀӀӀӀӀ. E-mail: adygvoice@mail.ru

ЗышӀаушыхьатыгъэр:
УФ-м хӀутын ӀофхэмкӀэ, телерадиокӀӀӀӀӀӀ хэмкӀэ ыкӀи зӀлӀы-ӀӀсыкӀэ амалхэмкӀэ и Министерствэ и Темыр-Кавказ чыплӀӀ гӀӀӀорышӀӀӀӀ, зӀраушыхьатыгъэ номерыр
ПИ №ТУ23-00916

ЗышӀаушӀыгъэр
АО-у «Полиграф-ЮГ»,
385000,
кӀ. Мыекъуапэ,
ур. ПионерскӀэр,
268

ЗӀкӀӀмкӀи пчӀагъэр
4489
Индексхэр
П 4326
П 3816
Зак. 1262

ХӀутыным узцыкӀӀӀтхӀнӀэу цыт уахьтӀэр
Сыхьатыр
18.00
ЗыщыкӀӀӀтхӀгъӀӀӀ уахьтӀэр
Сыхьатыр 18.00

Редактор
шӀхьаӀӀэр
МӀӀӀӀӀӀӀ С. А.

ПшӀӀӀӀӀӀӀӀ
зыхьырӀ
секретары
ЖакӀӀмыкӀо А. З.

Футболыр

Адыгеим и Кубок фӀӀбӀнӀэштых

Адыгэ Республикэм и КӀэралыгъо Совет — Хасэм и Кубок зӀрылӀ зэнэкӀокӀухэм яӀпӀэрэ едзыгъо зышӀырагӀэкӀокӀышт мафӀэхэр кӀӀнӀӀфагӀӀэх.

ЗэнэкӀокӀухэм команди 6 ахӀлажӀӀ: «Мыекъуапэ», «Асбир» (АдыгӀэкӀал), «Кошхьабл», «Кавказ-АдӀмӀый» (КрасногвардейскӀэ район), «Урожай» (МыекъопӀэ район), «ЧӀӀӀӀӀ» (Теуцожь район). ПхӀӀӀӀӀ кӀы-зӀригӀӀӀӀӀӀӀӀ тетӀӀ, шышхъэлум и 3-м финалым ихьанхэм фӀӀӀ селоу КрасногвардейскӀэм цызӀӀӀӀӀӀ команди

«Кавказ-АдӀмӀый» зыфилорӀмӀр «МыекъуапӀмӀр». Шышхъэлум и 4-м финалныкӀом иешӀӀӀӀӀӀ цыӀӀӀӀӀ, ПӀнӀӀӀӀӀӀӀ цызӀӀӀӀӀӀӀ «ЧӀӀӀӀӀмӀр» «Асбир» зыӀӀӀмӀр. А мӀфӀӀ дӀдӀм поселкӀэу ТульскӀэм цешӀӀӀӀӀӀ джырӀкӀӀ Адыгеим и Кубок зыӀӀӀӀӀӀ «Урожай» зыӀӀӀмӀр «КошхьаблӀмӀр». ЗӀкӀӀ ешӀӀӀӀӀӀ пчыхьэм сыхьатыр 6-м аублӀэштых.